

16. Там само. – С. 242;
17. Документы внешней политики СССР.- М.: Международные отношения, - 1959-1969. -- Т. 14 – с. 118, 778 – 781;
18. *Muller R.-D.* Das Tor zur Weltmacht: Die Bedeutung der Sowjetunion für die deutsch Wirtschafts und Rustungspolitik zwischen den Weltkriegten. – Boopard am Rhein, 1984. – S. 231;
19. Документы внешней политики СССР.- М.: Международные отношения, - 1959-1969. - Т. 14 – с. 821-822;
20. *Rosenfeld G.* Sowjetunion und Deutschland. – Berlin (Ost), 1984. – S. 419-420.

Аннотация

Шевченко О.Т. (г. Киев). Военно-промышленное сотрудничество СССР и Веймарской республики в 1925-1933 гг.

На основе анализа широкого круга источников и научной литературы исследуются тенденции военно-промышленного сотрудничества СССР и Германии в 1925-1933 гг.

Ключевые слова: Веймарская республика, СССР, военно-промышленное сотрудничество.

Annotations

Oleg Shevchenko (Kyiv). The USSR and the Weimar Republic Military-Industrial Cooperation during 1925-1933

Trends in the USSR and Germany military-industrial cooperation during 1925-1933 is investigated on analysis of a wide range sources and scientific literature.

Key words: Weimar Republic, the USSR, the military-industrial cooperation.

УДК 94(477)“193”:343.1(47+57)

Богдан ПОТИЛЬЧАК
(м. Київ)

**Правові засади організації та діяльності Верховного Суду
Української РСР у другій половині 30-х рр. ХХ ст.**

Аналізуються нормативно-правові засади організації та діяльності вищого органу в системі судострою республіки в другій половині 30-х рр. минулого століття. Порушується питання про місце і значення Верховного Суду Української РСР

серед органів судової влади сталінської тоталітарної держави. Розглядається конституційний статус, функціональні повноваження та реальний вплив ВС УРСР на правосуддя.

Ключові слова: Верховний Суд Української РСР, конституція, закон, судострій, повноваження.

Сьогодення нашої держави засвідчує спроби чергового реформування її правової системи, зокрема й судочинства. Назріла через низку кричущих невирішених проблем, судова реформа, зачепила й найвищий орган в системі судів загальної юрисдикції – Верховний Суд України. Останнім часом спостерігаються доволі успішні спроби, через запровадження вищих спеціалізованих судів і розширення їхніх повноважень, зменшити обсяг функціональних повноважень Верховного Суду, і таким чином де-факто позбавити його конституційного статусу.

Історія найвищого судового органу України знає часи коли його зафіксовані в чинній Конституції та законах повноваження фактично ігнорувалися правлячим політичним режимом, а сама інституція підмінялася псзасудовими органами. Вивчення цього історичного досвіду, врахування його уроків, на наш погляд є особливо важливим й актуальним сьогодні – у період реалізації задекларованої нинішньою владою судової реформи.

Окреслений у назві пропонованого дослідження тематичний аспект до цього часу розглядався виключно поверхово, в загальному контексті вивчення історії найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції України. В доробку ще української радянської історично-правової науки маємо опубліковану в 1968 р. працю Д. Сусла [11]. Проблема взаємовідносин Верховного суду СРСР із Верховними судами союзних республік, зокрема в досліджуваній період, розкривається у праці В. Куликова [6].

Що ж стосується сучасних вітчизняних досліджень, то загальну характеристику нормативно-правових засад діяльності Верховного Суду Української РСР у кінці 30-х – 40-х рр. ХХ ст. подано в опублікованій у 2001 р. узагальнюючій праці – “Верховний Суд України: історія і сьогодення, портрети й події”. У книзі на тлі історії розвитку судових органів на теренах України й процесу становлення незалежної української держави та реформування на конституційних засадах її судової системи подається інформація про Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції: про його структуру, повноваження, роль у забезпеченні законності в діяльності судів нижчих рівнів, форми впливу на стан правосуддя в державі, організаційне забезпечення його діяльності та міжнародні зв’язки [5]. У контексті нашої теми вартою уваги дослідника є також широко відома стаття О. Копиленка, В. Гончаренка та О. Зайчука присвячена висвітленню основних етапів становлення та розвитку Верховного Суду України [7].

Проте всі названі публікації лише побіжно торкаються заявленого в назві нашого дослідження питання. Отже, незважаючи на очевидну наукову й суспільну актуальність порушеної проблеми, питання правових засад організації та діяльності Верховного Суду Української РСР на піку сталінського тоталітаризму – у другій половині 1930-х рр., у вітчизняній історично-правовій науці залишаються малодослідженими.

Становлення на початку 30-х рр. ХХ ст. у Радянському Союзі режиму особистої влади Й. Сталіна та командно-адміністративної системи управління не могло не позначитися на організації та діяльності окремих ланок судової системи держави як в центрі так і на місцях. Помітних деформацій зазнала судова система Української СРР, зокрема її найвищий орган – Верховний Суд республіки.

25 вересня 1931 р. спільною постановою ВУЦВК і РНК Української СРР було затверджене нове “Положення про судоустрій Української Соціалістичної Радянської Республіки” [7, с. 5]. Документ визначав статус Верховного Суду УСРР як вищої інстанції в судовій системі республіки. На нього покладалися: судовий контроль над усіма судами та військовими трибуналами, що діяли на території республіки; розгляд у касаційно-ревізійному порядку справ, по яким окружні суди та військові трибунали ухвалили вироки; розгляд у порядку нагляду всіх справ вирішених будь-яким судом УСРР; розгляд у першій інстанції кримінальних і цивільних справ особливої державної ваги. Поряд із цими, звичними для статусу Верховного Суду, позиціями “Положення про судоустрій УСРР” 1931 р. містило й цілком нові приписи. Найвищий судовий орган Української СРР зобов’язувався боротися з будь-якими спробами протидії соціалістичному будівництву, активно сприяти соціалістичній індустріалізації країни, перебудові сільського господарства на соціалістичних засадах і рішучому наступу на рештки капіталістичних елементів. Наразі йшлося ні про що інше, як про боротьбу з класовим ворогом так званими “куркулями” і “буржуазними елементами” [7, с. 5]. Повернення класової боротьби до кола пріоритетних завдань судових органів в умовах посилення тоталітарного режиму та зміцнення одноособової влади Й. Сталіна, на нашу думку, свідчило про бажання радянського диктатора повною мірою використати судову систему держави не лише для боротьби з своїми політичними конкурентами у вищому керівництві держави, але й для широкомасштабних репресивних акцій.

Правовий статус і засади організації та діяльності Верховного суду республіки були закріплені в новій Конституції Української РСР, ухваленій Надзвичайним XIV українським з’їздом Рад 30 січня 1937 р. У статті 102 розділу IX Основного закону (“Суд і прокуратура”) закріплювалися положення про те, що “правосуддя в УРСР здійснюється Верховним Судом УРСР, Вер-

ховним Судом Молдавської АРСР, обласними судами, судами адміністративних округ, а також спеціальними судами СРСР, що створюються за постановою Верховної Ради СРСР, народними судами” [3, с. 333]. Стаття 104 закріплювала за Верховним судом республіки статус найвищого судового органу УРСР, а також прописувала за ним функцію нагляду за судочинством у судах всіх рівнів. За Конституцією УРСР 1937 р. склад Верховного суду обирався Верховною Радою Української РСР на термін 5 років [2].

Водночас, в умовах загострення тоталітаризму, повальної централізації всього державного життя в СРСР і посилення репресій, закріплена в Основному законі конституційна норма про Верховний Суд УРСР як вищий судовий орган республіки залишалася простою декларацією. Остаточо це стало зрозумілим із прийняттям 16 серпня 1938 р. другою сесією Верховної Ради СРСР першого скликання Закону СРСР “Про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік” [1, с. 207]. У розділі V (“Верховний Суд союзної республіки”) нової редакції Закону (статті 45-52), закріплювалися загальні засади повноважень цих судів, порядку та термінів їх обрання, структури і складу, порядку функціонування тощо.

Згідно статті 45 Закону СРСР “Про судоустрій...” Верховний Суд союзної республіки визначався вищим судовим органом союзної республіки з повноваженнями нагляду за судовою діяльністю всіх судових органів на її території. До складу Верховного Суду союзної республіки входили: голова суду, заступників голови, членів суду та народні засідателі (ст. 47). Він працював у складі двох судових колегій – у кримінальних і цивільних справах, які розглядали справи, віднесені законом до їх компетенції, а також скарги і протести на ухвали обласних, окружних і районних судів республіки (ст. 48).

Щодо порядку виконання визначених законом повноважень, то судові колегії Верховного Суду союзної республіки мали розглядати справи в складі головуючого – голови або члена Верховного Суду, і двох народних засідателів. Розгляд скарг і протестів на вироки, рішення та ухвали крайових, обласних і інших судів союзної республіки відбувався також колегіально, в складі трьох членів Верховного Суду (ст.ст. 49-50).

Згідно закону, до повноважень Верховного Суду союзної республіки також належав і нагляд за роботою її судової системи. В порядку наглядової діяльності Верховний Суд республіки реагував на протести прокурора СРСР, прокурора союзної республіки, голови Верховного Суду СРСР, голови Верховного Суду союзної республіки, які ті надсилали на вироки, рішення і ухвали судів республіки, що набрали законної сили. Іншою стороною цієї наглядової практики визначався розгляд в судових засіданнях скарг і протестів громадян у справах, по яким судами союзної республіки було винесено вироки (ст. 51).

У заключній статті V розділу Закону “Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік” (1938 р.) закріплювалися повноваження голови Верховного Суду союзної республіки, який головував в судовому засіданні особисто, або призначав для цього члена суду; призначав справи до слухання; давав розпорядження про виклик до суду звинувачених, свідків і сповіщав сторони процесу про час розгляду справи (ст. 52).

Проте в самому Законі “Про судоустрій...” містилася правова колізія, що фактично робила всі вищезазначені повноваження Верховного Суду республіки декларативними. Йдеться про положення ст. 64 (Розділ VII “Верховний Суд СРСР”), якими вищий союзний судовий орган наділявся правом розглядати протести на рішення, вироки, ухвали всіх судів, минаючи їх перевірку Верховними судами союзних республік [1, с. 220]. Ще однією новацією, яка знижувала статус Верховних судів союзних республік, була відсутність у законі положення про формування із їх складу президій і пленумів. Згідно нової редакції закону ці інститути утворювалися лише у Верховному Суді Союзу РСР [1, с. 222].

Підсумовуючи аналіз нормативно-правових засад організації та діяльності вищого органу в системі судоустрою Української РСР у другій половині 1930 рр. зазначимо, що зміни в союзному законодавстві про судоустрій 1938 р. виключно негативно відбилися на радянському правосудді, і не лише тому, що зосередження у Верховному Суді СРСР величезної кількості справ породжувало тяганину та низьку якість наглядового провадження, а й через те, що надмірна централізація судочинства об’єктивно сприяла поширенню практики неправосудних рішень в угоду сталінському режимові. Верховний Суд Української РСР опинився фактично відстороненим від виконання своєї основної конституційної функції – найвищого наглядового органу в системі судів загальної юрисдикції.

Джерела та література

1. Закон “Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік” прийнятий Верховною Радою СРСР 16 серпня 1938 р. // Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Офіційний текст зі змінами і доповненнями на 1 жовтня 1944 р., з додатками та постатейними матеріалами. – Київ-Харків: Українське державне видавництво, 1944. – С. 207-223.

2. Конституція (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Ухвалена постановою Надзвичайного XIV Українського З’їзду Рад // Вільшовик. – 1937. – 1 лютого.

3. Постанова ВУЦВК і Раднаркому УРСР від 25 вересня 1931 р. “Про надання чинності Уставу про судоустрій УСРР в редакції 1931 року” // Збірник законів Української Соціалістичної Радянської Республіки. – 1931. – № 35. – ст. 280.

4. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. / За ред. В.Д. Гончаренка. – Т. 2: Лютий 1917 р. – 1996 р. – К., 2006.
5. Верховний Суд України: історія і сьогодення, портрети й події [Текст] / Ред. В.Ф. Бойко. – К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2001. – 320 с.
6. Куликов В.В. Взаимоотношения Верховного Суда СССР с Верховными судами союзных республик // Верховный Суд СССР / Под ред. Л.Н. Смирнова, В.В. Куликова, Б.С. Никифорова. – М., 1974. – С.
7. Копиленко О.Л., Гончаренко В.Д., Зайчук О.В. Становлення і розвиток Верховного Суду України // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 2-11.
8. Офіційний сервер Верховного Суду України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>
9. Селіванов А.О. Організація судової влади в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
10. Смыкалин А.А. Довоенный период развития советской судебной системы // Российская юстиция. – 2002. – № 6
11. Сусло Д.С. Історія суду Радянської України (1917-1967 рр.): моногр. / Д.С. Сусло. – К.: Видавництво Київського університету, 1968. – 236 с.

Аннотация

Потыльчак Б.А. (г. Киев). Правовые основы организации и деятельности Верховного суда Украинской ССР во второй половине 30-х гг. XX в.

Анализируются нормативно-правовые основы организации и деятельности высшего органа в системе судостроительства республики во второй половине 30-х гг. прошлого века. Затрагивается вопрос о месте и значении Верховного Суда Украинской ССР среди органов судебной власти сталинского тоталитарного государства. Рассматриваются конституционный статус, функциональные полномочия и реальное влияние ВС УССР на правосудие.

Ключевые слова: Верховный Суд Украинской ССР, конституция, закон, судостроительство, полномочия.

Annotations

Bogdan Potylchak (Kyiv). The legal basis of the organization and activity of the Supreme Court of the Ukrainian SSR in the second half of the 30-ies of XX century

Regulatory principles of organization and activity of the highest authority in the judicial system of the Republic in the second half of the 30-ies of XX century are analyzed. Role of the Ukrainian SSR Supreme Court in the judiciary of Stalin's totalitarian state is studied. Constitutional status, functional authority and the impact of Ukrainian SSR Supreme Council of Justice study is viewed.

Key words: Supreme Court of the Ukrainian SSR, constitution, law, judiciary, authority.